

19. Держархів Вінницької області, ф. П-136, оп. 5, спр. 4. – 84 арк.
20. Держархів Вінницької області, ф. П-29 оп. 1, спр. 483. – 118 арк.
21. Головнев А.В. Феномен колонізації. – Екатеринбург: УрО, РАН, 2015. – 592 с.
22. Держархів Вінницької області, ф. П-136, оп. 5, спр. 9. – 24 арк.
23. Держархів Вінницької області, ф. П-136, оп. 5, спр. 1. – 169 арк.
24. Держархів Вінницької області, ф. П-136, оп. 5, спр. 152. – 40 арк.
25. Держархів Вінницької області, ф. П-136, оп. 5, спр. 15. – 73 арк.
26. Держархів Вінницької області, ф. П-136, оп. 5, спр. 159. – 86 арк.
27. Держархів Вінницької області, ф. П-136, оп. 5, спр. 230. – 174 арк.

Kravchenko P.M. Personnel Policies of Stalin's Regime during the Years of Holodomor 1932-33 in Podillya

The article studies personnel policies of Stalin's regime during the years of the Holodomor genocide in Podillya. The research underlines that the organization of artificial famine and deaths of hundreds of thousands of people in Podillya occurred due to criminal actions of the emissaries of the Bolshevik imperial center in the region who organized mass starvation.

Keywords: personnel, staff, Holodomor, genocide, Podillya

Кравченко П.Н. Кадровая политика сталинского режима в годы голодомора 1932-1933 гг. на Подолии.

В статье исследована кадровая политика сталинского режима в годы Голодомора-геноцида 1932-1933 гг. на Подолии. Подчеркнуто, что организация искусственного голода и смерть сотен тысяч подолян стала возможной благодаря преступной деятельности на территории края эмиссаров большевистского имперского центра, которые были практическими организаторами убийства людей голодом.

Ключевые слова: актив, кадры, голодомор, геноцид, Подолия.

Статтю подано до редколегії 5.02.2017 р.

УДК 94(477.43/.44) «/94:349.131

С.Д. Гальчак

ПРОЯВИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ НА ПОДІЛЛІ В РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ КРАЮ

У статті досліджуються причини та прояви колабораціонізму на Поділлі в роки Другої світової війни. Розглядається співпраця з окупаційним режимом української допоміжної адміністрації та поліції після переходу їх під повний контроль німецького цивільного управління, а також прояви колабораціонізму з боку підрозділів власовської армії та російських козацьких формувань.

Ключові слова: «новий порядок», колабораціонізм, допоміжна адміністрація, поліцаї, власовці, кубанські козаки.

Історія Другої світової війни має велику кількість наукових досліджень, у тому числі тих, які аналізують співпрацю частини населення окупованих територій на рівні свідомого й добровільного вибору свого місця в умовах «нового порядку», готовності служити окупаційному режиму зі зброєю в руках, брати участь у реалізації загарбницьких планів, актах геноциду, в боротьбі проти руху Опору тощо. Це, зокрема, наукові доробки М. Ковалю [1], Д. Омельчука [2], Т. Першиної [3], В. Шайкан [4], В. Стецкевича [5] та інших. Однак досліджено ще далеко не всі аспекти порушеної проблеми, зокрема, на рівні окремих регіонів.

Тому мета статті – висвітлити маловідомі сторінки трагічних подій, що відбувалися на теренах Поділля в роки війни.

Нацистський окупаційний режим породив таке явище як колабораціонізм. На території України він проявився у широкому діапазоні: побутовому, військовому, економічному, культурному, адміністративному, індивідуально-політичному. Оскільки Україна найбільше потерпіла від здійснюваного більшовицькою владою насильницького розкуркулення і такої ж колективізації, голодомору 1932 – 1933 років, що переріс у геноцид проти українського народу, політичних репресій, тому далеко не всі громадяни лояльно ставилися до політики більшовизму. Були й такі, хто затаїв приховану ворожість та чекав слушної нагоди, щоб поквитатись. Відомі випадки, коли в деяких населених пунктах краю гітлерівців зустрічали із хлібом-сіллю.

У кожного, хто йшов на співпрацю з ворогом, був власний мотив: одні – саме з ненависті та почуття образи на радянську владу, хтось сподівався на реалізацію ідеї відродження

державності, інші – прагнули зайняти чільне місце в соціальній ієрархії та збагатитися. Не останню роль на шляху співпраці відігравав інстинкт самозбереження [6, с. 8].

Кількість колаборантів, загалом, виявилася значною. Так, у підрозділах Вермахту служило понад 1 млн. вихідців з території СРСР [7, с. 44], зокрема, за даними американського дослідника І. Каменського, 220 тис. українців [8, с. 31]. Крім того, в українській допоміжній поліції в райхскомісаріаті «Україна» служило ще 250 тис. осіб [9, с. 86]. У числі колаборантів виявилось й чимало подолан.

Особливо колабораціонізм проявився після переходу української допоміжної адміністрації під повний контроль німецького цивільного управління, коли значна кількість управлінців і поліції ступила на шлях співробітництва з нацистським режимом у реалізації людиноненавистницької політики.

Про важливе «значення» у роботі «на користь Райху» допоміжної адміністрації окремих таких працівників свідчать факти їхнього нагородження гітлерівцями спеціальними медалями. Причому нагороди вручалися особисто генеральним комісаром [10, с. 109]. Так, у липні 1943 р. очільник генералбейеру «Житомир» Ернст Лейзер нагородив багатьох працівників органів української допоміжної адміністрації Вінниці та Вінницького гебітскомісаріату: голову м. Вінниці О. Севастьянова (срібна медаль II ступеня), начальника секції постачання Вінницького міського управління М. І. Ковальського (бронзова медаль III ступеня), шефа Вінницького району М. Ф. Чорноморця, шефа Літинського району, окружного агронома Вінницького гебітскомісаріату П. Ф. Марченка [11].

Що стосується місцевих допоміжних поліцейних формувань, то вони за своєю суттю були повністю колаборантськими, адже, виконуючи поліцейні функції, не лише відповідали за правопорядок, але й брали участь у знищенні єврейського населення, інших етнічних й ідеологічно-політичних груп. Використовуючи службове становище, місцева поліція з початку свого створення нерідко вдавалася й до інших злочинів, серед яких грабунки та реквізиції майна сільських і міських жителів, залишених євреями майна, помешкань тощо [12, с. 115–116]. Прикладів таких злочинних дій чимало.

«...На лозівському полі... я та Цимбал Омелян орали... В обідню пору з Самгородка прямувала величезна колона людей, то місцевих євреїв вели вбивати... За ними кілька підвід... З усіх сторін колони – поліцаї, німці на конях... Зупинились навпроти траншей. Лозівський поліцай на коні об'їхав поле, надавши наказ сховатися нам за скирту... За декілька хвилин до ями на дерев'яний настил поставили четверо. Постріли в потилицю. І знову четверо... Далі дивитись несила. Плач, зойк, крики. Людей роздягали до натільної білизни. Одяг скидали на купу. Поліцаї, риючись серед шмаття, вибирали краще та кидали на підводи.

Стрілянина вщухла десь о 6 годині, стало надто тихо. Погрузивши на підводи відібрані речі, поліцаї поїхали в різні сторони... Поспішили до Самгородка і німці...» [13, с. 299]. (Зі спогадів Івана Захаровича Пасічника, с. Лозівка Козятинського району).

«...Мудрий П. І. ... у березні 1942 року добровільно пішов служити в Чемеровецьку районну поліцію, прийняв присягу на вірність служби окупантам... Будучи поліцаєм, систематично з різних мотивів бив радянських людей. Так, влітку 1942 року він побив на базарі Шаповала і Крижановську і в с.м.т. Чемеровці побив Присяжного. В цей же період Мудрий по наказу начальника поліції арештував 5 радянських громадян і доставив їх в поліцію, причому по дорозі бив їх прикладом гвинтівки та ногами. Крім того, в 1942 році Мудрий виїжджав у села Свирківці та Ямпольчик, де піддавав побоям жителів цих сіл за неуплату податків... Влітку цього року Мудрий брав участь у розстрілі 18 громадян з Західної України: був присутнім при їх розстрілі, а після розстрілу закопував їх трупи. Зазначені громадяни були розстріляні за те, що були на базарі після 14 годин, що заборонялося.

Мудрий П.І. побив також дві єврейки за те, що вони не носили нагрудний значок, підтверджуючий їх національність...» [14, арк. 55].

«Погнали мене в Німеччину 13 грудня 1942 року. Схопили поліцаї, що були гірші собак...» [15]. (Із фільтраційної справи П. С. Левчука, с. Чешки Старосинявського району).

Складовими карально-репресивної системи на окупованих територіях також виступали численні табори для радянських військовополонених, єврейські гетто, трудові табори та в'язниці. На території Вінницької області діяло 4 великих тюрми [16, с. 94], стільки ж – на тодішній Кам'янець-Подільщині (тепер: Хмельниччині) [17, с. 76 – 77]. Серед тюремників було чимало колабораціоністів.

Злочинними діями в регіоні, особливо на Вінниччині, «відзначилися» формування Російської Визвольної Армії (РВА) та Кубанського козачого полку [18, арк. 7; 19, арк. 43].

Цікава інформація про зародження власівського колабораціоністського руху міститься в чотирьохтомній «Історії Росії» за авторством Михайла Геллера та Олександра Некрича:

«... Німецькі експерти, що керували психологічною війною проти СРСР, вважали, що, якщо вдасться знайти «російського де Голя», радянського генерала, навколо нього

сконцентрувалися б антисталінські сили в Червоній армії. Почалися пошуки такого генерала в таборах для військовополонених. Врешті-решт він був знайдений: Андрій Андрійович Власов, колишній командувач 2-ї Ударної армії...

Власов був не тільки свідком усіх передвоєнних чисток в армії, він був одним із тих, кому на власних плечах довелося винести гіркоту поразок першого року Вітчизняної війни. Нездатність, жорстокість і безвідповідальність вищого керівництва викликали у нього внутрішній протест, і цей давно, очевидно, розрив із сталінською системою стався в трагічних умовах полону. Власов вв'язався у гру з німцями, розраховуючи стати незалежним командувачем незалежної, але союзної Німеччині, національної російської армії...

Уже в першій листівці, написаній німецькими спеціалістами з пропаганди і підписаній Власовим 10 вересня 1942 року в таборі для військовополонених у Вінниці, він, звертаючись із закликом до інтелігенції об'єднатися проти сталінської кліки, дозволив використати себе в інтересах німецької пропаганди. Всупереч фактам він стверджував, що розстріли і жорстокість, проявлені німцями стосовно радянських військовополонених, це «брехлива пропаганда». У своєму «Відкритому листі» він закликав до союзу з Німеччиною...» [20, с. 475 – 477].

Не менш цікава інформація й про колабораціоністські формування кубанських козаків:

«...У середині квітня 1942 року Гітлер дозволив створити добровільні козацькі формування для використання їх у боях проти Червоної армії та проти партизанів. Цей виняток був зроблений тому, що Гітлеру доповіли, що козаки є окремою нацією і навіть нащадками ост-готів! Наказано було вважати козаків друзями рейху. Козакам було дозволено також запровадити самоуправління. Вони користувались свободою в сфері релігії, культури та освіти. 1 жовтня 1942 року був створений козацький дистрикт, що складався з шести районів. Населення дистрикту становило 160 тисяч. Козакам було обіцяно повернення особистої власності на землю. Але за це козаки повинні були платити німецькому рейху військовою службою. Передбачалось розширення добровольчих козацьких формувань до 25 тисяч чоловік для військових дій на боці німецької армії. Однак вже у січні 1943 року німецька армія змушена була піти... Ростов і Новочеркаськ були звільнені Червоною армією. Більше 20 тисяч козаків пішли на Захід з відступаючою німецькою армією. Козачим корпусом командував німецький генерал фон Паннвіц...» [21, с. 431].

Чимало власців та козаків з'явилось на Поділлі. Зокрема, в середині 1943 р. за підтримки німців тут утвердився ряд колаборантських формувань РВА та Кубанського козачого полку. Їхні представники тероризували українське населення, яке не підтримувало гасло «неподільної великоруської імперії». «У Вінниці, Гайсині, Монастирищі... російські добровольці чинили насильство над місцевими жінками. Німецькі контррозвідальні органи констатували: «Здивований та обурений українець повинен був спостерігати, як псевдоукраїнські мери міст влаштовують мітинги, на яких вони закликають українське населення вступати до лав російської визвольної армії. Так було у Вінниці (професор Севастьянов)...» [22, арк. 7].

У січні 1944 р. в с. Рахнах-Лісових Шпиківського району під загрозою застосування зброї козаками було відібрано в місцевому господарстві 500 кг вівса, 4 вівці, один віз та упряж, двоє саней [23, арк. 24]...

«...Третього січня 1944 року, маскуючись, у білих халатах, – повідується в архівному документі, – рушив на село [Копіївку Дашівського району]... загін власців... Непрохані гості не застали в селі нікого, крім 20-и стариків, котрі не могли втекти. [Запроданці] розсипалися по хатах, почали грабувати, що їм подобалось, а стариків, на випадок загрози [втрат у своїх рядах], зачинили, як заручників. Пробувши в селі до 6 січня та забравши все цінне, вони вирушили на Дашів, відпустивши при цьому заручників додому...» [24, арк. 20].

«13 квітня 1943 р. в село [Кивачівку Теплицького району] приїхав загін козаків і арештував 13 радянських активістів. Козаки били їх і знущалися над ними. Того ж дня 3-х чоловіків із числа арештованих вони розстріляли по дорозі Кивачівка – Скарженівка...» [25, арк. 26].

Досить промовистий і наступний архівний документ:

«...8 лютого 1944 р. партизанське з'єднання ім. В. І. Леніна у с. Демківка Тростянецького району розгромило охоронний полк донських козаків, що перебували на службі в гітлерівців. Тоді протягом двох годин було вбито більше 120 чоловік. Захоплено в полон і розстріляно 56 чол. Захоплено озброєння, боєприпаси, спорядження, до 200 коней. Сам отаман-полковник Журавльов у спідній білизні вистрибнув у вікно, втік, залишивши документи, обмундирування. За документами встановлено, що отаману-полковнику козацьких військ Синьогорської станиці Журавльову вручено освячений в Києво-Печерській лаврі в присутності вищих чинів німецької армії та церкви прапор. Журавльов явно продався німцям, даючи клятву боротися з Червоною армією» [26, арк. 64]...

Безчинствували козацькі загони і на Кам'янець-Подільщині. Так, один із них, під командуванням Петра Холодного, мав сутички з радянськими партизанами, неодноразово брав участь у спільних із гітлерівськими окупантами каральних акціях проти мирного населення.

Зокрема, у селах Ганнопіль та Янушівка Славутського району ними повішано п'ятьох місцевих мешканців, із сіл Писарівка та Зелена насильно відправлено на каторжні роботи в Німеччину близько ста 18-річних юнаків. Чи не в усіх селах шляхом насильства відбирались коні [27, арк. 3].

Аналогічно вели себе й інші козацькі формування.

Отже, з утвердженням цивільної окупаційної адміністрації допоміжні управління і поліція стали колаборантськими структурами, складовими сформованої гітлерівцями карально-репресивної системи.

У плані подальшого дослідження теми цікавим бачиться розкриття маловідомих сторінок діяльності під час нацистської окупації Поділля збройних формувань українських націоналістів, створених ОУН(б) та ОУН(м).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939 – 1945 рр.) / М.В. Коваль. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.
2. Омельчук Д.В. Колабораціонізм в Україні (1941 – 1945) / Д.В. Омельчук // Матеріали міжнародної наукової конференції «50-річчя Перемоги над фашизмом: наслідки та уроки». – К., 1995. – С. 47–54.
3. Першина Т. С. Функціонування адміністративних органів на селі. 1943 – 1945 рр. / Т.С. Першина // Сторінки воєнної історії: 36. наук. ст. – Вип. 3. – К., 1999. – С. 85 – 91.
4. Шайкан В. О. Колабораціонізм та його зміст / В. О. Шайкан // Сторінки воєнної історії: 36. наук. ст. – Вип. 6. – К., 2002. – С. 226–230.
5. Стецкевич В. В. Україна в роки навали 1941 – 1945 рр.: спроба аналізу сучасного історіописання окупаційної доби та актуалізація проблеми / В. В. Стецкевич // Сторінки воєнної історії: 36. наук. ст. – Вип. 9. – Ч. 1. – К., 2005. – С. 172 – 194.
6. Нацистський окупаційний режим на Хмельниччині. 1941 – 1944. Документи і матеріали / Ред. колегія: Баженов Л. В., Газін В. П., Григоренко О.П., Завальнюк О.М., Копилов С.А. та ін.; упорядники: Вавринчук М. П., Завальнюк О.М., Слободянюк П.Я., Філінюк А.Г., Комарніцький О.Б., Олійник Ю.В. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – 576 с.
7. Шайкан В. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни: причини виникнення, особливості, масштаби / В. Шайкан // Друга світова війна і доля народів України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції / Редкол.: Воронін В. М., Курас І. Ф., Лисенко О. Є. та ін. – К.: Сфера, 2005. – 64 с.
8. Шунков В. Н. Солдаты разрушения. Организация, подготовка, вооружение, униформа ВАФФЕН СС / В. Н. Шунков. – Москва-Минск: АСТ Харвест, 2003. – 336 с.
9. Ковалев Б.Н. Нацистская оккупация и коллаборационизм в России, 1941 – 1944 / Б.Н. Ковалев. – М.: ООО Издательство АСТ, 2004. – 544 с.
10. Стельникович С.В. Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.) / Сергій Стельникович. – Житомир: Вид. О. О. Євгенок, 2015. – 592 с.
11. Вінницькі вісті. – 1943. – 22 липня.
12. Стельникович С.В. Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.) / Сергій Стельникович. – Житомир: Вид. О. О. Євгенок, 2015. – 592 с.
13. У лещатах «нового порядку»: населення Вінниччини під нацистським окупаційним режимом: Збірник документів і матеріалів / Автори-упорядники: С. Д. Гальчак, В. М. Чехівський. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2013. – 336 с.
14. Архів управління СБ України в Хмельницькій області, ф. 5, спр. 20847, т. 1, арк. 55 – 57.
15. Архів управління Служби Безпеки України у Хмельницькій області, ф. 4, спр. 1349 С, арк. 125 – 129.
16. Вронська Т. В. Тюрми в нацистській карально-репресивній системі на окупованій території України / Т. В. Вронська, О. Є. Лисенко // Український історичний журнал. – 2013. – №1. – С. 92 – 105.
17. Слободянюк П. Я. Воєнне лихоліття на Поділлі (1941 – 1945 рр.): моногр. / Слободянюк П. Я., Вавринчук М. П., Олійник Ю. В., Смоленюк П. С., Телячий Ю. В. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2007. – 312 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі: ЦДАВО України), ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 74. – 33 арк.
19. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі: ЦДАГО України), ф. 1, оп. 22, спр. 64. – 68 арк.
20. Геллер Михаил, Некрич Александр. История России 1917 – 1995: В 4-х томах. – Т. 1: Утопия у власти. – Кн. 1: Социализм в одной стране / Михаил Геллер, Александр Некрич. – М.: Издательство «МИК», издательство «Агар», 1996. – 500 с.

21. Геллер Михаил, Некрич Александр. История России 1917 – 1995: В 4-х томах. – Т. 1: Утопия у власти. – Кн. 1: Социализм в одной стране / Михаил Геллер, Александр Некрич. – М.: Издательство «МИК», издательство «Агар», 1996. – 500 с.
22. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 74. – 33 арк.
23. Державний архів Вінницької області (далі: ДАВіО), ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 64. – 30 арк.
24. ДАВіО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 8. – 44 арк.
25. ДАВіО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 33. – 38 арк.
26. ЦДАГО України, ф. 128, оп. 1, спр. 1. – 92 арк.
27. Державний архів Хмельницької області, ф. Р – 6193, оп. 4, спр. 9405. – 8 арк.

Halchak S. D. The Signs of Collaborationism in Podillya during Nazi Occupation

The article examines the reasons and signs of collaborationism in Podillya during the Second World War. It considers the cooperation of the Ukrainian subsidiary administration and police with the occupation regime after their transition under the full control of German civil administration as well as the signs of collaborationism on the part of Vlasov army departments and Russian Cossack formations.

Key words: «new order», collaborationism, subsidiary administration, policemen, vlasovites, Cuban Cossacks.

Гальчак С. Д. Проявление коллаборационизма на Подолье в годы нацистской оккупации края.

В статье исследуются причины и проявления коллаборационизма на Подолье в годы Второй мировой войны. Рассматривается сотрудничество с оккупационным режимом украинской вспомогательной администрации и полиции после перехода их под полный контроль немецкого гражданского управления, а также проявления коллаборационизма со стороны подразделений власовской армии и русских казачьих формирований.

Ключевые слова: «новый порядок», коллаборационизм, вспомогательная администрация, полиция, власовцы, кубанские казаки.

Статтю подано до редколегії 31.01.2017 р.

УДК 94(477.43/44=411.16)''1948/1953''

В. В. Кононенко

**АНТИСЕМІТСЬКА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В 1948 – 1953 РР.
(НА МАТЕРІАЛАХ ПОДІЛЛЯ)**

У статті розглядається антисемітська політика радянської влади у повоєнний період сталінського тоталітаризму з 1948 по 1953 рр. Аналізуються основні етапи повоєнних політичних репресій влади проти євреїв та їх особливості в Україні та на Поділлі. Визначені форми та методи антисемітської політики радянської влади. У статті проаналізовано боротьбу влади з єврейським буржуазним націоналізмом, сіонізмом, низькопоклонством перед Заходом, космополітизмом, лікарями-шкідниками тощо.

Ключові слова: СРСР, УРСР, тоталітарний режим, євреї, буржуазний націоналізм, сіонізм, космополітизм, низькопоклонство перед Заходом, лікарі-шкідники.

У повоєнний період радянська влада активно відновлювала всеохоплюючий ідеологічний контроль над суспільством. Активно розпочалася боротьба з процесами росту самоідентифікації радянських народів, що розпочалися в роки війни. Особливо гостро постало «єврейське питання», яке так і не вдалося розв'язати у довоєнний період. Намагаючись отримати підтримку міжнародного єврейства та урядів інших країн у боротьбі з фашизмом, влада у часи війни згорнула антисемітизм і сприяла створенню політичного органу, який за короткий період перетворився фактично на представницький орган радянського єврейства – Єврейського антифашистського комітету (ЕАК). Окрім того, Голокост єврейського населення на території СРСР сприяв росту національної свідомості євреїв і пошуку варіантів організації подальшого життя єврейського народу – від створення єврейської автономної республіки в межах Радянського Союзу до окремої держави на Близькому Сході.

У статті автор ставить за мету проаналізувати на матеріалах Поділля особливості ідеологічних та політичних репресій проти радянських євреїв у 1948-1953 рр. Завданнями статті є дослідження останніх публікацій з зазначеної теми, аналіз основних етапів загострення повоєнного антисемітизму; характеристика форм та методів розв'язання «єврейського питання»